

Filozofia neotomizmu

Autor tekstu: **Daniel Krzewiński**

Neotomizm jest dziś jednym z najbardziej wpływowych kierunków idealistycznej filozofii. Należy do szeroko rozumianej scholastyki i cieszy się większą popularnością, niż jakakolwiek odmiana religijnej filozofii. Fakt ten w zestawieniu z niezwykle szybkim rozwojem nauki i techniki w XX wieku wydaje się czymś paradoksalnym. Zwolennicy neotomizmu podkreślają, że ich filozofia ma swe źródła w starożytnej Grecji i nazywają ją „wieczną filozofią”. Cały wysiłek neotomistów sprowadza się do tego, aby nie odchodzić od poglądów głoszonych przez Kościół katolicki. Mimo to ruch neotomistyczny nie ma dziś jednolitego charakteru, a jego aktualność nie polega jedynie na żywotności religii katolickiej. Również nie tylko na tym, że sfera wpływów tej filozofii pokrywa się w zasadzie ze sferą wpływów Kościoła katolickiego, który ma dziś ponad 800 mln. wyznawców na całym świecie.

Podstawą teoretyczną neotomizmu jest filozofia Doktora Anielskiego — Tomasz z Akwinu (1225-1274). Historyczna rola św. Tomasza polega na tym, że stworzył on system teologiczno-filozoficzny, w którym sprzeciwił się rozpowszechniającym się w Europie i wrogim Kościołowi koncepcjom (np. awerroizm), nie przeciwstawiając jednocześnie Arystotelesa dogmatom katolickim, lecz wykorzystując teksty Stagiryty dla uzasadnienia i obrony nauki katolickiej. Mówiąc inaczej, Tomasz nie zwalczał filozofii Arystotelesa, lecz postanowił ją wykorzystać dla potrzeb teologii. „Fala arystoteleizmu” groziła w tym czasie zalaniem religii chrześcijańskiej i zastąpieniem jej nauką pogańskiego filozofa, według którego religia powinna ograniczać się do samej tylko wiary, natomiast rozum powinien mieć szerokie kompetencje. Arystoteles był jednak zbyt „świeckim” i niezależnym umysłem, aby można było wykorzystać jego filozofię nie przetwarzając jej w apologię religii. Tomasz zatem musiał zmienić wiele jego idei i pomysłów. Wystarczy tu wspomnieć poglądy Arystotelesa na temat wieczności świata i niestwarzalności materii, aby zrozumieć, że filozofii Stagiryty nie da się pogodzić z tezą Biblii na temat stworzenia świata z niczego. Nie może więc dziwić fakt, że Kościół katolicki cztery lata przed śmiercią Tomasza uznał filozofię Arystotelesa za herezję.

Myśl Tomasza nie od razu została przez Kościół zaakceptowana. Z początku była ona przyjęta z bojaźnią, a nawet z krytyką. Dopiero z czasem, gdy okazało się, że tomizm okazywał się teorią zdolną do wypełniania zadania, jakie przed nim postawiono, został doceniony przez teologów. W pół wieku po śmierci, Tomasza zaliczono w poczet świętych, natomiast filozofia jego uznana została w okresie scholastyki za obowiązującą i przyjęta przez Kościół katolicki jako oręż w walce z przeciwnikami. Niestety wraz z upadkiem systemu feudalnego musiała się skończyć filozofia scholastyczna. Wielcy myśliciele XVII i XVIII wieku (choćby F. Bacon, Kartezjusz) odnieśli się do scholastycznego dogmatyzmu w sposób niezwykle krytyczny. Na płaszczyźnie teoretycznej tomizm w XVIII wieku został przez ludzi wykształconych przewyższony i utracił swój dawny wpływ. Dopiero pod koniec XIX wieku zaczyna się jego powrót. W warunkach pogłębiającego się kryzysu społecznego filozofowie przystąpili do stopniowej restauracji nauki Tomasza z Akwinu, a przyjęta na I Soborze Watykańskim „Konstytucja dogmatyczna” stała się punktem wyjścia dla renesansu filozofii scholastycznej. Popierani przez Kościół teologowie katolicy wzięli się za rozpowszechnianie neotomizmu tzn. filozofii Tomasza, unowocześnionej i dostosowanej do zmiennego świata. W 1879 roku papież Leon XIII wystąpił ze słynną encykliką „Aeterni Patris”, w której zalecał nauczanie filozofii chrześcijańskiej ściśle według nauk tomizmu. Trzecim ważnym dokumentem zawierającym oficjalny program filozofii neotomizmu były 24 tezy tomizmu opublikowane, za zgodą papieża Piusa X 27 lipca 1914 roku. W tezach tych zostały zawarte podstawowe i nie podlegające zmianom założenia filozofii tomistycznej z zakresu ontologii, kosmologii, antropologii i teodycei.

Kamieniem węgielnym neotomizmu jest postulat harmonijnego pochodzenia (jedności) wiary i wiedzy. Według tomistów wiara religijna i poznanie racjonalne nie tylko nie przeczą sobie i się nie wykluczają, lecz traktowane w sposób właściwy, wzajemnie się uzupełniają. Rozum i wiara nie są jakimiś przeciwieństwami, są to jak gdyby dwa źródła tego samego strumienia, dwie drogi prowadzące do tego samego celu. Źródłem wiary jest objawienie, a prawdy do których dochodzimy na tej drodze, mają charakter absolutny. Natomiast źródłem poznania racjonalnego jest rozum ludzki. I chociaż nie jest on narzędziem doskonałym, to jednak nie możemy nim pogardzać i odrzucać to, co nam mówi.

Tak więc istnieją dwa źródła wiedzy ludzkiej, a ich wartość nie jest jednakowa. Wiedza, którą zdobywamy na drodze wiary (objawienia), posiada wyższą wartość niż wiedza, której dostarcza nam

rozum. Przyjmując dwa źródła wiedzy ludzkiej neotomiści zakładają prymat wiary na rozumem. Wiedza zdobyta przez naukę wymaga, ich zdaniem, stałej kontroli ze strony wiary. Wiara nie tylko rozszerza granice rozumu, lecz stanowi także ostateczne kryterium prawdy.

Poznanie rozumowe jest prawdziwe tylko wtedy gdy nie popada w sprzeczność z dogmatami religii. Neotomiści uważają za rzecz konieczną wykorzystywanie filozofii i logiki do uzasadniania wiary religijnej. Odrzucają oni jednak w sposób zdecydowany traktowanie władz rozumu ludzkiego jako czegoś wolnego od wszelkiej zależności od objawienia. Oficjalna formuła dogmatyczna, wyrażająca tomistyczne stanowisko na temat stosunku między filozofią a religią, głosi: „Philosophia ancilla theologiae” (filozofia- służebnica teologii). Filozofia w rozumieniu neotomistów jest i powinna być służebnicą teologii. Przede wszystkim dlatego, że przygotowuje ona grunt dla wiary, wykazując, na przykład, że dusza ma charakter niematerialny, że istnieje Bóg itd.

Ontologia neotomizmu

Filozofia neotomistyczna we wszystkich swych dziedzinach (ontologia, teoria poznania, antropologia, etyka, estetyka) jest kierunkiem na wskroś teocentrycznym, dążącym do obrony i uzasadnienia religii rzymskokatolickiej. Teologia jest osią, wokół której obraca się cała problematyka i argumentacja tej filozofii. Neotomizm ustanowił ścisłą hierarchię, zgodnie z którą teologia znajduje się na szczycie całej wiedzy, filozofia znajduje się w środku hierarchicznej piramidy, a pozostałe nauki tworzą jej podstawę. Głównym przedmiotem metafizyki jest poznanie bytu. Ale nie tego czy innego rodzaju bytu, lecz bytu jako takiego. Punktem wyjścia neotomistycznej metafizyki jest rozróżnienie bytu samego w sobie (esse) i tego co „jest”, co „istnieje” (ens), a więc tego czemu byt przysługuje.

Rozróżnienie to ma pierwszorzędne znaczenie dla zrozumienia metafizyki tomistycznej. Chodzi mianowicie o to, że tomistyczna koncepcja bytu ma charakter dualistyczny: przeciwstawia ona byt absolutny, tożsamy z Bogiem, całej różnorodności rzeczy skończonych stworzonych przez Boga, a więc takich, którym byt został nadany.

W istocie rzeczy filozofia tomistyczna przyjmuje dwie ontologie, różniące się w sposób zasadniczy: ontologie bytu stworzonego i ontologię bytu nie stworzonego. Byt absolutny i nie stworzony jest Bogiem i to od niego otrzymują istnienie wszystkie byty skończone. Byt absolutny jest wedle tomizmu niepoznawalną i niezmienną, różną od świata substancją duchową, a istnienie takiego bytu stanowi samą istotę tej substancji.

Tomistyczna ontologia w swej analizie tego co „jest” wykorzystuje arystotelesowską dychotomię istoty i istnienia (essentia i existentia). Dychotomia ta ma zastosowanie jedynie w odniesieniu do rzeczy skończonych (stworzonych), w których jedno daje się odróżnić od drugiego. To co „możliwe” jest traktowane jako istota, która jeszcze nie posiada istnienia. Stać się częścią bytu, znaczy nic innego jak być stworzonym. Z drugiej strony posiadać istotę, znaczy być ograniczonym, skończonym, nie bytem jako takim, lecz pewnym bytem określonym.

Jeśli więc byt, według tomizmu, jest początkiem pozytywnym, to istota ograniczeniem bytu, negatywnym początkiem. Oto dlaczego byt w świecie różni się od bytu Boga, w tym ostatnim nie ma rozróżnienia istoty i istnienia, ponieważ nie jest on ograniczony bytowo. Ponieważ neotomizm jest systemem dualistycznym, oznacza to, że zakłada stworzenie świata materialnego, tzw. kreacjonizm. Owo tworzenie wszechświata, który jest radykalnie różny od absolutu, nie jest rozumiane jako kształtowanie (budowanie), lecz jako powoływanie do bytu z niczego. Ontologia tomistyczna nie dopuszcza „współwieczności” materii (jej odwiecznego istnienia razem z Bogiem), z której Bóg jedynie „uformował” świat. Materia również zostaje stworzona i ma ona swój początek w czasie. Neotomizm ocenia jako sprzeczne z chrześcijaństwem wszystkie takie teorie, według których świat materialny nie ma ani początku, ani przyczyny, a przebieg zdarzeń nie jest kierowany przez Boga, lecz przez jakieś ślepe konieczności. Według tomizmu wszystkie rzeczy powstały z niczego, jako skutek boskiej wszechmocy, istnieją dzięki rozumowi boskiemu i zmieniają się zgodnie z jego zamysłem.

Dualizm Boga i świata, zgodnie z którym materia jest bytem stworzonym, nie jest jedyną linią, oddzielającą neotomizm i materializm. Ponieważ Bóg jest substancją duchową, neotomizm rozwiązuje podstawowe zagadnienie filozoficzne w ten sposób, że przyjmuje tezę idealizmu obiektywnego. Zagadnienie to przybiera na gruncie neotomizmu postać pytania: „Co to znaczy istnieć?”, i odpowiada na nie tak: „Istnieć znaczy być stworzonym przez Boga”.

Tak więc podstawą istnienia i jedności świata jest Bóg, gdyż jedność świata polega na jego istnieniu, rozumianym jako wtórne do Boga (substancji duchowej). Jedność świata polega na tym, że wszystko „jest”, że istnieją, znajduje się w bycie i dzięki bytowi. Byt zaś w znaczeniu ścisłym znaczy

tyle co „duch”.

Dualizm ontologiczny rozumiany jest przez neotomistów w charakterystyczny dla scholastyki sposób: z jednej strony to, co materialne przeciwstawia się temu, co nadnaturalne, z drugiej zaś postuluje się ich jedność, jedność twórcy i tego co stworzone. Dualizm ten pociąga za sobą dualizm epistemologiczny: dwu rodzajom bytu odpowiadają dwa rodzaje poznania, z których każdy ma swój odrębny przedmiot. Z tego punktu widzenia filozofia należy do porządku naturalnego, natomiast wiara odnosi się do bytu nadnaturalnego. Poznanie racjonalne ma charakter ograniczony. Istnieją bowiem takie prawdy, które „ze swej istoty” nie są dostępne rozumowi ludzkiemu.

Granica poznania naukowego jest świat rzeczy stworzonych. W ten sposób wyklucza się ingerencję myśli naukowej w sferę dogmatów religijnych. Na tym właśnie polega sens tezy o nadnaturalności religijnych dogmatów. Podstawowym zadaniem filozofii w rozumieniu neotomistów jest wykazanie, że Bóg jest. Istnienie Boga może być udowodnione jedynie na podstawie i za pośrednictwem rzeczy stworzonych.

Neotomizm a nauka

Jest rzeczą zrozumiałą, że naukowego poglądu na temat ewolucji przyrody nie da się pogodzić z neotomistyczną filozofią. Teoria ewolucji była wielokrotnie oceniana przez kościół jako sprzeczna z duchem chrześcijaństwa. Ocena taka zawarta jest na przykład w encyklice Piusa XII „Humani generis” z 12 lipca 1950 r. Trzeba podkreślić, że istota stosunku między nauką a neotomizmem nie polega na niezgodności poszczególnych tez czy dogmatów filozofii katolickiej z teoriami naukowymi. Sprawa polega na tym, że owe tezy czy dogmaty w sposób zasadniczy kłócą się z ogólnymi i uniwersalnymi zasadami myślenia naukowego, z jego filozoficznymi i metodologicznymi normami i paradygmatami.

Neotomizm po prostu przyjmuje takie założenia i dogmaty, których nie da się zaakceptować na polu nauki. Na przykład według tomistów rozpatrywanie przyrody jako jedynego bytu jest niedopuszczalne i błędne. Nie ulega jednak żadnej wątpliwości, że każde odkrycie nauki, każdy nowy krok na drodze poznania oddala naukę od wiary, a teologię od filozofii materialistycznej.

Doktryny teologiczne wydają się oderwane od ludzkiego doświadczenia. W świetle tego, co wiemy dziś na temat chemicznej mikrostruktury żywej materii, rozróżnianie duszy roślinnej i zwierzęcej, obok nieśmiertelnej duszy ludzkiej pozbawione jest całkowicie uzasadnienia. Według neotomistów ewolucję gatunków można wprawdzie przyjmować, ale zawsze trzeba mieć na uwadze fakt podstawowy, tzn. to, że kieruje nią boskie przewidywanie. Wielu tomistów zdaje sobie jednak sprawę z tego, że nie można odrzucić teorii względności, teorii kwantów, cybernetyki czy kosmologii bez narażenia się na całkowite zerwanie z nagromadzoną wiedzą o świecie. Stąd też, jak sądzę, bierze się w kręgach teologicznych skłonność do takiej interpretacji osiągnięć współczesnej nauki, aby jej sądy dały się przedstawić jako zgodne z „niezmienną” wiarą chrześcijańską.

Bibliografia:

- Heller M., Filozofia przyrody, Kraków 2008,
Krajewski W., Główne zagadnienia i kierunki filozofii, Cz. II, Ontologia, Warszawa 1963,
Legowicz J., Historia filozofii średniowiecznej, Warszawa 1986,
Majka J., Metodologia nauk teologicznych, Wrocław 1981,
Mascall E.L., Chrześcijańska koncepcja człowieka i wszechświata, Warszawa 1964,
Tatarkiewicz W., Historia filozofii, T. I. — III, Warszawa 2002,
Sarna J. W., Człowiek i filozofia, Kielce 2000,

Daniel Krzewiński

Ur. 1982 w Brzegu. Magister historii Uniwersytetu Opolskiego. Pasjonat i badacz historii filozofii. Główny krąg jego zainteresowań skupia się wokół filozofii XIX i XX wieku, a także kwestii ontologicznych i filozofii religii.

[Strona www autora](#)

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 06-02-2010)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,7126) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,7126>)

Contents Copyright © 2000-2010 Mariusz Agnosiewicz
Programming Copyright © 2001-2010 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl